

Gutachten der Dissertation: Mgr. Michael Pfann: „Zur Freiheit ein langes Wandern“: Das Leben der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder zwischen 1968 und 1989 im Zeugnis der älteren Generation ihrer Pfarrer/innen, Leipzig-Praha 2019.

Die vorgelegte Dissertation stellt eine interessante und erforderliche Sonde in das Leben der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder zur Zeit der sog. Normalisierung dar. Diese historische Periode in der modernen Geschichte der Tschechoslowakei ist mit dem Antritt einer neuen kommunistischen Machtgarnitur in der Atmosphäre der gesellschaftlichen Resignation nach der Besetzung des Landes durch Truppen des Warschauer Vertrags im August 1968 verbunden. Die Normalisierungsthematik wurde auch im allgemeinen Diskurs der Geschichtsschreibung bislang wenig bearbeitet, ebenso wie es nur spärliche Arbeiten zur Kirchengeschichte gibt, und zwar für alle Konfessionen. Die zentrale Frage, die sich der Verfasser in der vorliegenden Arbeit stellt, ist das Problem, ob die Kirchenmitglieder in der Normalisierungszeit frei waren und wie sie ihre Unfreiheit oder Freiheit empfanden, und zwar sowohl hinsichtlich der äußeren Bedingungen als auch hinsichtlich der inneren Verhältnisse im Rahmen ihrer Kirche. In den ersten vier Kapiteln verfolgt der Autor die Position der evangelischen Kirche zur Zeit der politischen Reformen der Dubček-Führung und dann die Wandlung der Lage nach dem Einmarsch der Truppen des Warschauer Pakts in die Tschechoslowakei, als sich eine neue politische Realität in Form der sog. „Normalisierung“ herauszubilden begann. Das fünfte Kapitel stellt die verschiedenen Strategien vor, die die einzelnen Geistlichen angesichts der Beschränkungen des kirchlichen und geistlichen Lebens nach der Augustinvasion entwickelten. Die Untersuchung der kirchlichen Strategien setzt dann auch das sechste Kapitel fort, das sich detailliert mit den Haltungen konkreter Geistlicher befasst, und zwar der Vikarin Eva Pilátová und des

Posudek na disertační práci: Mgr. Michael Pfann: „Zur Freiheit ein langes Wandern“: Das Leben der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder zwischen 1968 und 1989 im Zeugnis der älteren Generation ihrer Pfarrer/Innen, Leipzig-Praha 2019.

Předložená disertační práce představuje zajímavou a potřebnou sondu do života Českobratrské církve evangelické v období tzv. normalizace. Tato historická perioda v moderních dějinách Československa je spojena s příchodem nové mocenské komunistické garnitury v atmosféře společenské rezignace po srpnové okupaci země vojsky Varšavské smlouvy. Normalizační tematika je i v obecnějším historiografickém diskursu zatím málo zpracována, stejně tak je poskrovnu prací k problematice církevních dějin, a to v případě všech konfesí. Centrální otázku, kterou si autor v předložené práci klade, je problém, zdali byli členové církve v době normalizace svobodní a jak svou nesvobodu či svobodu prožívali, a to jak z hlediska vnějších podmínek, tak z hlediska vnitřních poměrů v rámci církve. V prvních čtyřech kapitolách autor sleduje problematiku pozice evangelické církve v době politických reforem Dubčekova vedení a proměnu situace po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, kdy se začala utvářet nová politická realita v podobě tzv. „normalizace“. Pátá kapitola představuje různé strategie, které vůči omezení církevního a duchovního života v době po srpnové invazi rozvíjeli jednotliví duchovní. Pokračováním zkoumání církevních strategií je pak i šestá kapitola, která se detailně zabývá postoji konkrétních duchovních, a to vikářky Evy Pilátové a faráře Zdeňka Soušky. A v sedmé se předmětem zájmu stává vnitřní život evangelické církve v době normalizační nesvobody. Poslední osmá kapitola se zabývá otázkami závěrečné fáze normalizace.

Při své práci Martin Pfann úspěšně kombinoval práci s prameny písemné povahy s orálními svědectvími, které mu poskytlo devět farářů a jedna vikářka, a to různě názorově orientovaných a také s různými pozicemi, které zastávali

během normalizační periody, tedy od konformnějších přístupů až vůči komunistickému režimu výrazně kritických. Souhlasím se závěry autora publikovaných v prvních částech práce v tom smyslu, že doba předcházející reformnímu úsilí tzv. Pražského jara 1968 byla sice ve znamení politického a názorového uvolnění, které se však prakticky nijak neprojevovalo ve vztahu komunistické moci k církvím, které se nacházely až do března 1968 prakticky pod nezměněným státním dozorem. Autor správně připomíná také atmosféru uvnitř církve v 60. letech, navazování mezinárodních i ekumenických kontaktů, které se fruktifikovaly do podoby pravidelných setkání v evangelickém semináři v Jirchářích. Osobně si myslím, že fenoménu „Jirchářů“ mohla být věnována poněkud větší pozornost. Především na základě rozhovorů s pamětníky pak reflektoval také zásadní proměnu v církevním prostředí po nástupu normalizace, která se však v evangelické církvi prosazovala jen pozvolna. Zásady církevní politiky v duchu normalizace se totiž začaly realizovat se zpožděním-například vzhledem ke kulturní a akademické sféře, podobně jako v jiných křesťanských církvích. V deklarativní formě se pak v Českobratrské církvi evangelické odrazily především do výstupu ze zasedání synody v roce 1973, kdy již byl tlak státu na omezení svobodnějšího pohybu uvnitř církve patrný. V reakci na to se však formoval i odpor vycházející i ze spolupráce s politicky motivovaným disentem. Vzhledem k názorovému pohybu uvnitř církve pak autor věnoval podle mého soudu odpovídající velkou pozornost tématu konfliktních linií, jež se vytvořily v souvislosti s aktivitami Charty 77, k nimž se připojili i někteří evangeličtí duchovní. Vůči jejich projevům sympatií se však ohradilo vedení ČCE, které se obávalo dopadů státní represivní politiky na celou církev. Za účelem odůvodnění stanoviska církevního vedení byl vypracován také teologický posudek ze strany evangelické teologické fakulty k legitimizaci postupu vedení a jejich podpoře socialistické linie státu. Zmíněné názorové tenze se autor snaží recipovat v textu práce nejen z politicko-společenského kontextu,

ale i z teologického hlediska - jako nedostatek solidarity a vnitřní nesvobody (s. 131).

To vše podle Pfanna dokládá výraznou diferenciaci i rozštěpenost církve v přístupu k realitě i tlaku státních, stranických i bezpečnostních míst. Souhlasím také s autorovým názorem, že je potřeba vyvarovat se zjednodušených výkladů. Dospívá k názoru, že postupné omezování vnější svobody vedlo k problematizování i vnitřního pocitu svobody uvnitř církevního společenství. Ve výkladu problematiky normalizační role českobratrské církve evangelické pak klade důraz na výzkum teologických postojů, které rovněž odrážejí ambivalentnost přístupů k režimu. Množství materiálu však někdy vede autora k popisu, bez hlubší analýzy. Současně je škoda, že se více nevěnoval rozpracování poslední kapitoly, kde se církev snažila reagovat na rozhodnutí režimu, která vnímala jako morálně problematická – například na liberalizaci potratových předpisů. Celkově však práce působí velmi kompaktně a dotýká se řady důležitých oblastí života církve. Podporuji názor kolegy Pfanna, že se jedná o jedno z prvních komplexních interpretačních uchopení a může sloužit jako základ pro další rozvoj bádání, které si bude klást další otázky. Zajímavým přístupem do budoucna by byl nepochybně i komparace s jinými církvemi, se situací v církvi československé a zejména s katolickým prostředím a sledovat, zdali existovaly průniky mezi duchovní zkušeností evangelického společenství s dalšími konfesními komunitami.

Práci plně doporučuji k obhajobě.

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Historický ústav AV ČR, v.v.i.

Prosecká 76

190 00 Praha 9

Pfarrers Zdeněk Soušek. Und zum Gegenstand des siebenten Kapitels wird das interne Leben der evangelischen Kirche zurzeit der Unfreiheit während der Normalisierung. Das letzte achte Kapitel beschäftigt sich mit Fragen der Schlussphase der Normalisierung.

Bei seiner Arbeit kombinierte Martin Pfann erfolgreich die Auswertung schriftlicher Quellen mit mündlichen Zeugnissen, die er von neun Pfarrern und einer Vikarin erhielt, die in ihren Ansichten unterschiedlich orientiert waren und auch verschiedene Positionen während der Normalisierungsperiode vertraten, also von eher konformen bis stark kritischen Haltungen gegenüber dem kommunistischen Regime. Ich stimme den in den ersten Teilen der Dissertation veröffentlichten Schlüssen des Verfassers dahingehend zu, dass die den Reformbemühungen des sog. Prager Frühlings 1968 vorangegangene Zeit zwar im Zeichen einer Liberalisierung in Politik und Meinungsfreiheit stand, die jedoch praktisch überhaupt nicht zum Tragen kam in Bezug auf die kommunistische Macht und die Kirchen, die sich bis zum März 1968 unter unveränderter staatlicher Aufsicht befanden. Der Autor erwähnt treffend auch die Atmosphäre innerhalb der Kirche in den sechziger Jahren, das Anknüpfen internationaler und ökumenischer Kontakte, die Früchte trugen in Form der regelmäßigen Treffen im evangelischen Seminar in der Prager Straße V Jirchářich. Persönlich denke ich, dass dem Phänomen dieser Treffen etwas mehr Aufmerksamkeit hätte gewidmet werden können. Vor allem aufgrund der Gespräche mit den Zeitgenossen reflektierte der Verfasser dann auch den prinzipiellen Wandel in den Kirchenkreisen nach dem Antritt der Normalisierung, die sich jedoch in der evangelische Kirche nur allmählich durchsetzte. Die Grundsätze der Kirchenpolitik im Geist der Normalisierung setzte man nämlich, wenn auch zum Beispiel aufgrund der kulturellen und akademischen Sphäre verspätet, so doch ähnlich wie in den anderen christlichen Kirchen durch. In deklarativer Form schlugen sich diese Grundsätze dann in der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder vor allen in den Beschlüssen der

Synode von 1973 nieder, als bereits der Druck des Staates auf die Beschränkung der freien Bewegung innerhalb der Kirche sichtbar war. In Reaktion darauf formierte sich jedoch auch ein Widerstand, der unter anderem von der Zusammenarbeit mit den politisch motivierten Dissidenten ausging. Hinsichtlich der Meinungsverschiebung innerhalb der Kirche widmete der Autor meiner Meinung nach entsprechend große Aufmerksamkeit dem Thema der Konfliktlinien, die sich in Zusammenhang mit den Aktivitäten der Charta 77 herausbildeten, der sich auch einige evangelische Geistliche anschlossen. Gegen ihre Sympathiebezeugungen verwahrte sich jedoch die Führung der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder, die Folgen der staatlichen repressiven Politik für die gesamte Kirche befürchtete. Um ihren Standpunkt zu begründen, wurde auch von der Evangelisch-Theologischen Fakultät ein theologisches Gutachten ausgearbeitet, um das Vorgehen der Kirchenführung und ihre Unterstützung der sozialistischen Linie des Staates zu legitimieren. Der Verfasser bemüht sich, die erwähnten Meinungsspannungen im Text seiner Arbeit nicht nur im politisch-gesellschaftlichen Kontext, sondern auch aus theologischer Sicht zu rezipieren – als Mangel an Solidarität und als innere Unfreiheit (S. 131).

Dies alles belegt Pfann zufolge die erhebliche Differenzierung und Spaltung der Kirche bei ihrem Herangehen an die Realität und den Druck der staatlichen Behörden, der Partei- und Geheimdienststellen. Auch stimme ich der Ansicht des Verfassers zu, dass man vereinfachte Auslegungen vermeiden soll. Er kommt zu der Meinung, dass die schrittweise Einschränkung der äußeren Freiheit zur Problematisierung auch des inneren Freiheitsgefühls innerhalb der Kirchengemeinschaft führte. In der Darlegung der Normalisierungsrolle der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder betont er dann die Untersuchung der theologischen Haltungen, die auch die Ambivalenz der Haltungen zum Regime widerspiegeln. Der Materialfülle führt den Autor jedoch mitunter zur Beschreibung, ohne eine tiefere Analyse. Zugleich ist es schade, dass er sich

nicht stärker der Vertiefung des letzten Kapitels gewidmet hat, wo sich die Kirche bemühte, auf Entscheidungen des Regimes zu reagieren, die sie als moralisch problematisch ansah – zum Beispiel auf die Liberalisierung der Vorschriften zum Schwangerschaftsabbruch. Insgesamt wirkt die Dissertation jedoch sehr kompakt und berührt zahlreiche wichtige Bereiche des Kirchenlebens. Ich unterstütze die Meinung des Kollegen Pfann, dass es sich um eine der ersten komplexen Interpretationsansätze handelt, der als Grundlage für die Weiterentwicklung der Forschung dienen kann, die neue Fragen aufwerfen wird. Ein interessanter Ansatz für die Zukunft wäre zweifellos auch ein Vergleich mit anderen Kirchen, mit der Lage in der Tschechoslowakischen Hussitischen Kirche und insbesondere mit den katholischen Kreisen, und zu verfolgen, ob Gemeinsamkeiten bei den geistlichen Erfahrungen der evangelischen Kirchengemeinschaften und den anderen Glaubensgemeinschaften bestanden.

Die Dissertation empfehle ich voll zur Verteidigung.

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Historisches Institut der Akademie der Wissenschaften

Prosecká 76

190 00 Praha 9